

Dysfunksjonell familiutvikling ?

Bearbeidet utgave av familiekapittelet i S. Skirbekk: MOTFORESTILLINGER, Historie & Kultur 2012)

i vår del av verden finnes det mange beretninger om vold og voldtekter som del av et prøv-og-kast spill i miljøer som omtales som frigjorte. - Mye tyder på at voldelige bilder er blitt en del av repertoaret til pornoindustrien.

For noen år siden var det vanlig å høre at kvinnene var blitt "bevisstgjorte" på 1970-tallet. Slike utsagn virker nokså ideologiske, i tillegg til å være en fornærmelse mot eldre kvinner som mener at de også har hatt et bevisst forhold til sine liv. Men det er ikke bare gjennom en ideologi at en del yngre kvinner har kuttet forbindelsen til de eldres livserfaringer. Enkelte har også lagt seg til en fonetikk som spiller på de høye oktaver, og som kan være ment å gi inntrykk av at yngre kvinner har det konstant morsomt, men som egentlig uttrykker et begrenset repertoar for kommunikasjon om alvorlige sider ved livet. I den utstrekning dette går ut over realitetsorienteringen, kommer det på tverke med holdninger som flere opplysningsfilosofier har ansett som en forutsetning for demokratiet. Det kunne trekkes fram mange eksempler på forhold som omtales som frigjøring, men som med fordel kunne vært forklart på andre måter.

Utbredelsen av sex utenfor ekteskap kunne ses som en frigjørende fra det institusjonaliserte ekteskap. Men hvis "friere forhold" fører til at flere samliv går i oppløsning, og til at kjærligheten avløses av sosiale relasjoner, hva så ?

Mindre binding til nedarvede normer fører gjerne til mer binding til andre typer av normer. Seksualitet som er blitt løsrevet fra familiebaserte normer er i mange sammen-henger blitt en del av markedsnormene. Det går an å se seksualiseringen av moderne kvinner, ikke som uttrykk for en tabubrytende identifikasjon med egen kropp, men som en markedstilpasning for å tiltrekke seg oppmerksomhet blant yngre menn, i en konkurranse der bare de mest sexy kan forventes å få gevinst

På et ideologisk plan er det mulig å hevde at nedbyggingen av det instituerte ekteskapet har gjort kvinnene friere fra patriarkalske bindinger. Kvinner kan i dag lettere forlate familier som ikke oppleves som tilfredsstillende, uten at det fører til sosiale sanksjoner. Baksiden ved dette er at den samme frigjøring fra familiære plikter også preger mannsrollene. For mange kvinner er det blitt vanskeligere å få en mann til å gå inn i et forpliktende familieliv. – Kvinneidealene avbildet i reklame og populærmedia, kan legitimeres som en frigjøring fra puritanske normer, men kan samtidig føre til at de fleste kvinner fører seg underlegne i forhold til de oppseksualiserte kvinneidealene Dette

kan i sin tur . føre til at mange kvinner kjenner seg usikre på om de, ettersom åra går, vil bevare sin attraktivitet i mannens øyne.

En slik usikkerhet kan for mange kvinner føre til at de kvier seg for å få så mange barn som de primært ønsker, av frykt for å bli enslige mødre, med de byrder det vanligvis fører med seg, når oppdragervirsomheten ikke kan fordeles på flere. Resultat av slike overveielser kan være en av de viktigste grunnene til at vi i dette land, og i andre europeiske land, havner på et barnetall som ligger under reproduksjonsgrensen. Dersom dette mønsteret holder seg over tid, vil vi som folk dø ut .

En som tidlig så det problematiske i familieforhold med svak institusjonell binding, var den amerikanske sosiologen Willard Waller. I boka *The Family. A Dynamic Interpretation*. fra 1951 gir han belegg for påstanden om at den som har minst avhengig av forholdet som vil få mest makt. Her kunne det anføres at der kvinner har interesser av å bygge rede, kan menn ha disposisjoner for å fly til flere reir. Under slike forhold kunne menn få en uforholdsmessig stor makt over partneren, ved å sette vilkår for å bli i familien. En manns makt over relasjonene kan slik sett øke når forpliktelsene rundt et tradisjonsbestemte patriarkat blir svakere.

Utbredelsen av mishandling i ekteskap, sammenliknet med vold der forholdet er løsere, kan si noe om betydningen av institusjonaliserte familierammer. I USA er det gjort flere sammenliknende studier som kan si noe om dette. I perioden 1979 til 1987 ble det i USA registrert flere hundre tusen tilfeller av voldelig kriminalitet rettet mot kvinner. Bare 9 pst. av denne volden kunne tilbakeføres til ektemenn, mens hele 65 pst til *boy-friends* og ex-menn (US Department of Justice, 1993)

David Blankenhorn, hevder i boka *Fatherless America*, fra 1992 at for hver gravid kvinne som ble registrert som mishandlet av sine ektemenn, ble det funnet fire gravide kvinner som var mishandlet av en ugift partner.

Forskjellene i denne statistikken er for store til at de kan avfeies som et utslag av selektiv registrering. Vold i løsere kjønnsrelasjoner bør for øvrig ikke bare ses som et amerikansk fenomen. Også

Det er ikke bare der vold er med i bildet, at kvinner kan bli den tapende part i ikke-institusjonaliserte forhold Samboskap er lettere oppløselige enn institusjonaliserte ekteskap. Mange menn kan ønske seg barn, men ikke binding til roller med mange forpliktelser. For kvinner, som gjerne er den part som blir sittende igjen som eneforsørgere når forholdet går i oppløsning, kan ønskene være annerledes. Statistikken for 2011 avslører at 44 prosent av foreldre som fikk barn det året, var gift. 42,5 prosent var samboere og 13,5 prosent var enslige mødre. Størst andel enslige mødre var det i Nord-Norge, med 22 prosent.

Det har kommet mange bekymrede meldinger om utviklingen av fødselsnivået i vår del av verden, nettopp i den perioden som har vært omtalt som kvinnefrigjørende. Så sent som i 1965 var de gjennomsnittlige fødselstallene i Danmark, England, Finland, Nederland, Norge Sverige, Sveits, Tyskland og Østerrike på over 2,1 barn for kvinner som hadde gjennomlevd sin reproduktive periode. Ingen av disse landene har i dag et fødselstall som når opp til reproduksjonsnivået. De norske fødselstallene lå i 2018 på 1,6. Hvis denne trenden holder seg, vil det på sikt bety at den opprinnelige befolkning i disse samfunnene vil bli en minritet i sitt eget land.

Det norske befolkningsutvalget av 1982, som skulle vurdere fruktbarheten i forhold til familieendringer, kunne skrive i sin innstilling: "Det er klart at utviklingen i de mellomliggende variablene har hatt betydning for den fødselstalls og fruktbarhetsutviklingen vi har hatt i Norge. Det gjelder både ekteskapsutviklingen, utviklingen i prevensjon og økningen i aborttallene. Dessuten har faktorene innbyrdes innflytelse. Uten ny prevensjon og økt abortmulighet ville vi kanskje ikke fått den større utbredelse av samliv uten vigsel. (...) Det er tydelig at de nye samlivs-formene ikke veier opp for nedgangen i de tradisjonelle ekteskapene når det gjelder fruktbarhet". (*NOU 1984: 26 Befolkningsutviklingen*, s.69)

Forklaringer som har å gjøre med ekteskapets institusjonelle funksjoner blir gjennomgående omgått i offentlig debatt. I stedet har vi fått en økt fokusert på politiske rettigheter og sosiale og økonomiske velferdstiltak.

Påstanden om at fødselsnedgangen kan forklares med kvinners økte mulighet til å velge, kunne utvilsomt hatt noe for seg da barnetallet sank fra fire-fem til to-tre barn pr. kvinne. Men spørsmålet bør stilles om også fallet fra 2-3 barn til 1-2 barn kan forklares som en ytterligere realisering av kvinners primære ønsker. Det finnes både demografiske data og holdningsundersøkelser som tyder på at dette ikke kan være noen god forklaring. (Svein Blom; "Familie-verdier". Tab 9.8, *Rapport 22*, ISS. Trondheim 1986.)

Norsk Gallup gjennomførte i 1975 en spørreundersøkelse på et representativt utvalg av norske kvinner, for om mulig å klargjøre om det lave fødselstallet kunne forklares som et uttrykk for kvinnenes gjennomgående ønsker. Undersøkelsen ble basert på intervjuer med 436, 419 og 421 kvinner i ukene 40, 42 og 45; utvalget viste seg rimelig representativt etter standard kontrollmål. På spørsmål hvor mange barn kvinnene mente var passende for en vanlig norsk familie, svarte under 1 pst. av de spurte ingen barn, 2 pst svarte ett barn, 44 pst to barn, 41 pst tre barn, 10 pst fire barn eller flere, mens 4 pst svarte vet ikke. Denne svarfordelingen viste allerede den gang at ønskene for barn lå over det antallet som kvinnene til da hadde fått, eller kunne vente å få. En annen studie over samme spørsmåls-stilling ble

gjennomført på 1980-tallet i flere vestlige land. Disse studiene viste samme tendens, bare i enda mer markert grad. Det ideelle barnetall for europeiske kvinner lå den gang på rundt ett barn mer enn de kunne forvente å få.

Påstanden om at det synkende barnetallet i løpet av siste generasjon skulle kunne forklares som et uttrykk for kvinnes primære valg, den holder ikke.

Men om ikke forklaringer fokusert på kvinnefrigjøring står til pålydende i forsøkene på å fortolke utviklingen i et entydig positivt lys, så finnes det reserveforklaringer. De viktigste dreier seg om at utviklingen har vært til barnas beste.

Det er da heller ikke vanskelig å peke på forhold som taler til fordel for påstanden, ikke minst hvis vi setter dagens forhold opp mot tidligere tilstander. Ved siden av utviklingen av velstand og helse, skoletilbud og fritidsordninger, kan det vises til at barn har fått større rettsbeskyttelse og at vanskjøtsel i mindre utstrekning aksepteres som et indre familieanliggende. Når barneombudet taler i generelle vendinger om at "vi har kommet langt i Norge", viser han/hun blant annet til legale begrensninger av fysisk straff i barneopdragelsen.

Det er ingen grunn til å idealisere barns oppvekstvilkår i tidligere tider. Men en slik konstatering er ikke tilstrekkelig til å gi tilslutning til en generell påstand om at utviklingen til å konstatere at utviklingen har vært til barnas beste.

Når det gjelder barn som vokser opp uten mor-far-forhold, har Statistisk Sentralbyrå gitt følgende tall for norske barns familiære tilknytning: I 1996 bodde 76 pst av norske barn sammen med begge foreldrene, (mot 86,6 pst i 1987). 66 pst bodde sammen med gifte foreldre (77,1 pst), 10 pst med samboende foreldre (3,5pst), 20 pst med biologisk mor (16,1 pst) og 4 pst med biologisk far (3,3 pst). Statistikken forteller ikke hvorvidt biologisk mor eller far har fått ny samboer. Den viser likevel at på slutten av 1990-tallet bodde hvert fjerde norske barn sammen med bare en av sine foreldre. Ifølge en undersøkelse fra Norsk institutt for by og regionsforning fra 1997 hadde over 30 000 norske barn liten eller ingen kontakt med sine fedre. I 2010 opplevde 10 000 norske barn under 18 år at foreldrene ble skilt og 13 200 barn at foreldrene ble separert.

Familieforskeren Paul R. Amato er kanskje den som har samlet og systematisert flest studier av dette forholdet: *Alone Together: How Marriage in America is Changing*. Harvard University Press 2007. Hans konklusjon var at familieoppløsninger er risikable, både for barns trygghet i nære relasjoner og når det gjelder langtidsvirkninger.

I USA har familieforskere beregnet at bare rundt halvparten av amerikanske barn får oppleve å leve sammen med begge foreldrene gjennom hele

oppveksten. I en nordstat som Minnesota kan 57 pst regne med at foreldrene holder sammen til barna er 17 år. I en sørstat som Mississippi er det bare 34 pst av ekteskapene som holder gjennom barnas oppvekt. Fordeling på etniske grupper viser at asiater holder mest sammen, 65,8 pst; amerikaner med afrikansk bakgrunn minst, 16,7 pst.

Siden 1980 har antall ekteskap i Europa sunket med drøyt 22 prosent. Hvert halvminutt skilles et nytt europeisk ektepar. I EU-landene blir en tredel av barna født utenfor ekteskap. Parallelt med svekkelsen av den europeiske familien har antallet barn under fjorten år gått ned, samtidig som andelen eldre stadig øker. Befolkningsveksten i Europa i dag skyldes nesten utelukkende innvandring¹..

Det finnes flere forskere, både i Amerika og Europa, som har vist til en sterk overrepresentasjon av negative kjennetegn blant barn, særlig gutter, som er vokst opp uten fedre (David Popenoe, *Families Without Fathers: Fathers, Marriage and Children in American Society* . NY, 2009). De negative kjennetegnene gjelder sannsynligheten for å bli rusavhengig, for å falle ut av skolen, for å komme i fengsel og for å begå selvmord. Og det gjelder forutsetningene for at barn i sin tur skal danne funksjonelle familier.

På nordisk hold finnes det flere studier som kunne utfylle disse dataene. Mogens Nygaard Christoffersen ved *Det nationale forskningscenter* i København har for eksempel vist til statistiske sammenhenger mellom familiebakgrunn og kriminalitet. Her vises det til at der barn som var utsatt for skillsmisse i løpet av sine tre første leveår, hadde guttene 1,7 ganger større og jentene nesten 2 ganger større risiko for å bli siktet for første lovbrudd som ungdom.

Gutter er i en viss livsfase avhengig av å kunne identifisere seg med en farsfigur, for å kunne utvikle seg til å bli menn, men ikke voldsmenn. Det er ikke her bare snakk om å ha hatt kontakt med mannlige rollefigurer, som de fleste vil møte i nabolag, fritidsmiljøer og skole. En far er en mann som forholder seg på en bestemt måte til en mor. Gutter som har vokst opp uten identifikasjon med en far får ofte problemer med senere å danne stabile familier.

1.